

valeological culture of the person. Eco-valeological culture as a specific type of personal culture is forming in the process of integration eco-valeological culture and one of the leading methodological approaches to the process of its formation must be precisely integrated approach. It allows to consider eco-valeological culture of future officer category as an integrated, holistic education, consisting of interrelated components: knowledge and skills, ecological eco-valeological activities skills.

Conclusion. *Using an integrated approach to ensure the integration of environmental issues with the content valeological environmental sciences tends to strengthen environmental and valeological relationships and provides the structural components of the future officers' eco-valeological culture.*

Keywords: *methodology; integration; integrated approach; eco-valeological culture; ecological education; future officers; National Guard; soldiers' health.*

*Одержано редакцією 19.09.2016
Прийнято до публікації 26.09.2016*

УДК 374.72 : 376.1

КАЗАЧЕНЕР Олена Семенівна,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри методики навчання мов і літератури,
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»,
Україна

РОЗВИТОК УМІНЬ УЧИТЕЛІВ АДАПТУВАТИ Й МОДИФІКУВАТИ НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ ВІДПОВІДНО ДО ОСОБЛИВИХ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ ШКОЛЯРІВ

Анотація. *Визначено, що надання додаткової, а іноді й спеціальної підтримки в навчанні дітей з особливими потребами, яка допоможе їм брати повноцінну участь у заняттях і реалізовувати свій потенціал, є можливим завдяки адаптації й модифікації навчальних матеріалів. Підкреслено необхідність розвитку вмінь учителів адаптувати й модифікувати навчальні матеріали відповідно до особливих освітніх потреб даної категорії школярів. Окреслено зміст таких умінь.*

Ключові слова: *уміння вчителів; адаптація; модифікація; диференціація; трансформація; пристосування; навчальні матеріали; діти з особливими освітніми потребами.*

Постановка проблеми. Виважене, ефективне навчання приносить користь усім учням. Однак, для учнів з особливими потребами може стати необхідною додаткова, а іноді й спеціальна, підтримка в навчанні, яка допоможе їм брати повноцінну участь у заняттях і реалізовувати свій потенціал. До таких видів допомоги належать адаптація і модифікація навчальних матеріалів.

Щоб досягти успіху і задовольнити різноманітні потреби учнів, що зумовлені їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами та іншими відмінностями, учителям необхідно змінювати методи навчання, освітнє середовища, матеріали. Учителі, котрі досягають успіху в навчанні дітей з особливими освітніми потребами, застосовують різноманітні форми, методи і засоби навчання, які необхідно змінювати залежно від спеціальних потреб учня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сутність процесів, загальні принципи здійснення адаптації й модифікацій навчально-виховного процесу розглядаються в наукових працях О. Гаяш [1], А. Заплатинської [2], Є. Лемеха [3], Ю. Найди, Н. Софій, О. Таранченко [4] та інших. Питання адаптації навчальних матеріалів для формування

соціокультурної компетенції учнів на заняттях з іноземної мови досліджують І. Голуб і С. Винничук [5]. Проте питання розвитку вмінь учителів адаптувати й модифікувати навчальні матеріали відповідно до особливих освітніх потреб школярів ще не було предметом спеціальних наукових досліджень, що нині є актуальним і необхідним.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас нині, в умовах упровадження ідей інклюзивного навчання в Україні, необхідні комплексні наукові дослідження, що спрямовані на розвиток умінь учителів навчати дітей з особливими освітніми потребами разом з однолітками, які мають типовий розвиток, в умовах загальноосвітнього навчального закладу, зокрема на розвиток умінь адаптувати й модифікувати навчальні матеріали відповідно до особливих освітніх потреб школярів, що є однією з найважливіших умов забезпечення успіху в навчанні таких дітей.

Метою статті є визначення змісту вмінь учителів адаптувати і модифікувати навчальні матеріали відповідно до особливих освітніх потреб школярів.

Викладення основного матеріалу дослідження. На основі аналізу наукових джерел [1; 4; 6] можна дійти висновку про те, що *адаптація* змінює характер подачі матеріалу, не змінюючи при цьому зміст або концептуальну складність навчального завдання. Зокрема, можуть використовуватись такі *види адаптації*:

- 1) *приспосовування середовища* (збільшення інтенсивності освітлення у класних кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в класі, де навчаються слабочуючі діти, забезпечення їх слуховими апаратами; створення відокремленого блоку в приміщенні школи для учнів початкової ланки);
- 2) *адаптація навчальних підходів* (використання навчальних завдань різного рівня складності; збільшення часу на виконання, зміна темпу заняття, чергування видів діяльності);
- 3) *адаптація матеріалів* (адаптація навчальних посібників, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів із різним розміром шрифтів, карток-підказок та інших засобів);
- 4) *адаптація навчального плану* (у навчально-виховному процесі вчителі аналізують відповідність вимог навчальної програми і методів, що використовуються на уроках, актуальним і потенційним можливостям дитини. У такий спосіб досягається ефективність організації навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку).

На думку О. Потамошневої, найбільш ефективним засобом дидактичної допомоги (адаптації) є *заміна завдання* аналогічним, але більш простим за змістом. Значну допомогу надає також *зменшення обсягу навчального матеріалу*, але зі збереженням основних провідних термінів, визначень, скорочення детальних відомостей, що не спричиняють викривлення основного смислового навантаження, а також уживання алгоритму дій, спрощення матеріалу, виклад формулювань простою зрозумілою мовою з опорою на доступні приклади з життя. Автор також уважає, що досить ефективним вважається використання *прийому розділення матеріалу на одиниці (блоки) засвоєння*: алгоритм дій, виділення етапів, пам'ятки для складання висновків, складання логічного ланцюжка подій, явищ. Допускається коротке, оглядове ознайомлення з тим, що не має суттєвої практичної спрямованості, не передбачає подальшого вживання в житті учня [7, с. 92].

Може бути так, що для учня з особливими освітніми потребами не слід вносити правки в навчальний план або такі правки можуть бути мінімальними, спрямованими лише на корекційний розвиток особистості дитини. Щоб з'ясувати це, вчителю пропонується відповісти на такі запитання [1]:

1. Чи може учень брати участь у навчальному процесі нарівні з іншими дітьми? Якщо ні, то ...

- а) чи може цей учень брати участь у навчальному процесі нарівні з іншими учнями, якщо прилаштувати для нього навколишнє середовище (наприклад, дитину з

порушенням слуху посадити там, де їй найкраще чути вчителя, або вона може зчитувати з губ учителя і бачити відповіді інших учнів);

- б) чи може цей учень брати участь у навчальному процесі нарівні з усіма, якщо застосувати до нього особливі прийоми викладання?

2. Яка адаптація навчальних посібників чи методичного матеріалу необхідна для ефективного засвоєння знань і залучення учня до навчального процесу?

У свою чергу, *модифікація* трансформує характер подачі матеріалу шляхом зміни змісту або концептуальної складності навчального завдання. Наприклад, скорочення змісту навчального матеріалу; модифікація навчального плану або цілей і завдань, що прийнятні для конкретної дитини, корекція завдань, визначення змісту, який необхідно засвоїти [1; 6].

Модифікація можуть бути виконана шляхом: 1) *скорочення змісту матеріалу*, який необхідно засвоїти. Учень може брати участь лише в окремих частинах уроку та / або опанувати лише частину змісту навчального матеріалу. Іноді вимоги уроку перевищують можливості учня, однак від нього все ж таки вимагається часткова участь у роботі на уроці. Наприклад, учня з особливостями розумового розвитку можна попросити прочитати спрощений виклад теми, тоді як його однокласникам необхідно прочитати повністю розділ у підручнику; 2) *модифікація навчальних посібників* (виділення суттєвих фрагментів, крім підкреслювання або виділення частин тексту кольором, може бути усунення зайвих подробиць, спрощення розміщення тексту на сторінці, усунення діаграм, малюнків і підписів до них, які можуть відволікати увагу учнів. Однак видалення ілюстрацій у друкованих матеріалах для деяких учнів може бути недоречним. Модифікуючи навчальні посібники, треба враховувати їх змістове наповнення, тобто орієнтуватися на навчальну програму. У цьому напрямі J. Deppeler (1998) виділяє три категорії знань: «обов'язково має знати» – відомості важливі, мають бути обов'язково опанованими; «має знати» – відомості важливі, однак не суттєві; «може знати» – відомості не суттєві і не надто важливі); 3) *зниження вимог до участі в роботі*. Учень може виконувати лише частину завдань. У цьому випадку від учня може вимагатися засвоєння всього матеріалу або лише його частини. Наприклад, учня з особливостями фізичного розвитку, які впливають на швидкість його письма, можна попросити виконати лише 10 пунктів замість 20, як це вимагається від решти учнів у класі. Будь-які види модифікацій необхідно обговорювати з родиною дитини, оскільки в більшості випадків модифікація змінить те, що дитина має знати і вміти робити.

У роботі А. Шеффер і Ж. Романчик [8, с. 21–23] подано основні рекомендації для використання модифікації, що може бути реалізована шляхом скорочення змісту матеріалу, який необхідно засвоїти, або зниження вимог до участі в роботі.

Планування адаптації та модифікації допомагає вчителю заздалегідь визначити, якими матеріалами учням потрібно користуватися, як краще побудувати урок: наприклад, на основі індивідуальної, групової чи фронтальної роботи, у якому вигляді учні мають відповідати на завдання; дати коротку письмову відповідь, дібрати типи вправ і видів діяльності, продумати очікувані результати їх виконання. Важливо пам'ятати, що, впроваджуючи адаптацію та модифікацію, учитель створює умови для залучення дітей до роботи над темою уроку і допомагає їм працювати над завданнями. Коли виникає потреба в адаптації чи модифікації для учнів з особливими потребами, вчителю слід не просто визначити доцільні їх види для окремих дітей, а й раціонально розподілити свій час і сили.

Таким чином, *розвиток умінь учителів адаптувати й модифікувати навчальні матеріали відповідно до особливих освітніх потреб школярів передбачає:*

- 1) урахування цілісного розвитку дитини, що зумовлює продумування психолого-педагогічною спільнотою системи корекційно-розвивальних занять для неї й

цілеспрямовану їх реалізацію (такі заняття мають охоплювати розвиток сенсомоторної, соціально-емоційної, комунікативно-мовленнєвої та пізнавальної сфер з опорою на формування базових структур);

2) з'ясування пріоритетних для певної дитини потреб, що визначає зміст і порядок проведення таких занять [9];

3) навчання вчителів зменшувати обсяг і спрощувати характер матеріалу, вилучати складний вербальний матеріал;

4) допомога обирати види наочності з урахуванням специфіки порушення. Наприклад, для дітей зі зниженим зором необхідно обирати словесно-наочні посібники, що друкуються більшим шрифтом, а для дітей із вадами інтелекту – створювати конкретну наочність, без абстрактних зображень і деталей, що відволікають від сприймання головного;

5) розвиток умінь змінювати характер повідомлення інформації для різних категорій дітей, які мають особливі освітні потреби. Так, для дітей із вадами інтелекту, мовлення, слуху навчання здійснюється дещо повільніше з урахуванням уповільненості сприймання вербальної інформації, надається більше часу для обдумування відповіді, а для дітей із вадами зору – для запису;

6) удосконалення вмінь учителів використовувати варіативність повторення навчального матеріалу для заповнення прогалін у сприйманні;

7) вироблення вмінь активізувати пізнавальну діяльність учнів, підтримувати їхню працездатність, що передбачає переключення учнів на різні види діяльності з метою запобігання втоми; використання у процесі викладу матеріалу цікавих фактів, прикладів, деталей; емоційність викладу; організація хвилин відпочинку на уроці; створення ситуацій успіху [10];

8) розвиток умінь творчо працювати з підручником;

9) навчання визначати, коли в адаптації чи модифікації курикулуму є потреба, а коли – немає, а також чим універсальний дизайн для навчання відрізняється від адаптованого і модифікованого, що спільного між цими двома підходами.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Для учнів з особливими потребами може стати необхідною додаткова, а іноді й спеціальна підтримка в навчанні, яка допоможе їм брати повноцінну участь у заняттях і реалізовувати свій потенціал. До таких видів допомоги належать адаптація й модифікація навчальних матеріалів. Адаптація змінює характер подачі матеріалу, не змінюючи зміст або концептуальну складність навчального завдання. Модифікація трансформує характер подачі матеріалу шляхом зміни змісту або концептуальної складності навчального завдання.

Перспективи подальших наукових пошуків у напрямі окресленої проблеми ми вбачаємо в розробленні спеціальних вправ, метою яких є розвиток умінь учителів адаптувати й модифікувати навчальні матеріали відповідно до особливих освітніх потреб школярів, і які можуть застосовуватися під час викладання будь-якого предмету. З такими вправами вчителі можуть ознайомлюватися в системі післядипломної освіти.

Список використаної літератури

1. Гаяш О. В. Сутність процесів адаптації та модифікації для ефективності навчання учнів з особливими освітніми потребами / О. В. Гаяш. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakinppo.org.ua/kabineti/kabinet-doshkilnoi-pochatkovoi-ta-inkluzivnoi-osviti/inkluzivna-osvita/2039-sutnist-procesiv-adaptacii-ta-modifikacii-dlja-efektivnosti-navchannja-uchniv-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami>
2. Заплатинська А. Б. Модифікація та адаптація навчально-методичного забезпечення в процесі інклюзивного навчання / А. Б. Заплатинська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/znpbdpu/Ped/2012_1/Zaplat.pdf
3. Лемех Е. А. Специфика способов дифференциации учебного процесса для детей с тяжелыми множественными нарушениями / Е. А. Лемех // Специальная адукация. – 2015. – № 3. – С. 19–25.

4. Таранченко О. М. Загальні принципи здійснення адаптацій та модифікацій навчально-виховного процесу / О. М. Таранченко, Ю. М. Найда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/iearticles/79/>
5. Голуб І. Адаптація навчальних матеріалів для формування соціокультурної компетенції студентів на заняттях з іноземної мови / І. Голуб, С. Винничук // Людина. Комп'ютер. Комунікація : збірник наукових праць. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 221–225.
6. Іновативний проект «Інклюзія в освіті» – Адаптація навчального процесу у дітей з особливими потребами. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chpl.com.ua/methodist/43-metodichna-robota/303-draft.html?start=5i>
7. Потамошнієва О. М. Інклюзивне навчання дітей з інтелектуальною недостатністю : особливості організації та змісту / О. М. Потамошнієва // Інклюзивна освіта : Науково-методичний журнал. – Вип. № 1. – Харків, 2013. – С. 91–93.
8. Шеффер А. П. Індивідуальне планування навчально-виховного процесу для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання / А. П. Шеффер, Ж. І. Романчик // Наша школа. – 2013. – № 4. – С. 20–23.
9. Скрипник Т. В. Технологія роботи над індивідуальною програмою розвитку для дитини з аутизмом / Т. В. Скрипник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/6627/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_1.pdf
10. На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу : методичний посібник / укл. : Л. О. Прядко, О. О. Фурман. – Суми : РВВ СОІППО, 2015. – 52 с.

References

1. Hayash, O. V. *The content of adaptation and modification processes for effective teaching children with special educational needs*. – Retrieved from <http://zakinppo.org.ua/kabineti/kabinet-doshkilnoi-pochatkovoi-ta-inkluzivnoi-osviti/inkluzivna-osvita/2039-sutnist-procesiv-adaptacii-ta-modifikacii-dlja-efektivnostinavchannja-uchniv-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami> (in Ukr.)
2. Zaplatynska, A. V. *Modification and adaptation of educational equipment in the process of inclusive education*. – Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/znpbdpu/Ped/2012_1/Zaplat.pdf (in Ukr.)
3. Lemeh, E. A. (2015). *Peculiarities of the ways of differentiating the educational process for children with hard complete disorders*. *Specyjal'naja adukacyja (Special education)*, 3, 19–25 (in Russ.)
4. Taranchenko, O. M., & Nayda, Yu. M. *General principles of adaptation and modification of educational process*. – Retrieved from <http://ussf.kiev.ua/iearticles/79/> (in Ukr.)
5. Holub, I., & Vynnychuk, S. (2015). *Adaptation of educational materials for forming students' sociocultural competence at the foreign language lessons*. *Lyudyna. Komp'yuter. Komunikatsiya : zbirnyk naukovykh prats' (Man. Computer. Communication : is collection of scientific works)*, 221–225. Lviv: The publishing house of Lviv polytrhnyka (in Ukr.)
6. *Innovative project «Inclusion in education» – Adaptation of educational process for children with special needs*. – Retrieved from <http://chpl.com.ua/methodist/43-metodichna-robota/303-draft.html?start=5yi> (in Ukr.)
7. Potamoshnyeva, O. M. (2013). *Inclusive teaching children with intellectual impairments: specifics of organization and content*. *Inklyuzyvna osvita: Naukovo-metodychnyy zhurnal (Inclusive education: Scientifically-methodical magazine)*, 1, 91–93. Kharkiv (in Ukr.)
8. Sheffer, A. P., & Romanchuk, Zh. I. (2013). *Individual planning of educational process for children with special educational needs*. *Nasha shkola (Our school)*, 4, 20–23 (in Ukr.)
9. Skrypnyk, T. V. *Technology of work over the individual programme of development for child with autism*. – Retrieved from http://lib.iitta.gov.ua/6627/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_1.pdf (in Ukr.)
10. *To help the teacher of secondary educational establishment: methodical manual* / Pryadko, L. O., & Furman, O. O. (2015). Sumy (in Ukr.)

Abstract. Kazachiner O. S. Developing teachers' skills of didactic materials' adaptation and modification due to children's special educational needs

Introduction. It was determined that giving additional and sometimes special support to children with special educational needs, which would help them to take a full part in classes and to realize their potential, was possible in the shape of adaptation and modification of didactic materials.

The purpose of article is to show the content of teachers' skills of didactic materials' adaptation and modification due to children's special educational needs.

Methods of research are: analysis of scientific literature, synthesis, generalization, classification.

The results of the research showed that adaptation changes the character of material presentation without changing of educational activity's content or conceptual complexity, and

modification transforms the character of material presentation by changing of educational activity's content or conceptual complexity.

Originality of research is the content of teachers' skills of didactic materials' adaptation and modification due to children's special educational needs: 1) taking into consideration the whole child's development; 2) ascertainment of child's priority needs which determine the content and order of activities; 3) teaching to reduce the volume and to simplify material's character, taking out the difficult verbal material; 4) teaching to choose visual aids taking into consideration the character of disorder; 5) developing the skills of changing the character of giving information for different categories of children with special educational needs; 6) developing the skills of using variability of didactic material's revision for filling gaps in perception; 7) developing the skills of students' cognitive activity stimulation, which involve changing kinds of activities for avoiding tiredness, using interesting facts, examples, details, emotions while teaching; organization of relaxation minutes at the lessons; creation the situation of success; 8) developing the skills of creative working with a course book; 9) teaching to determine if there is or no necessity in curriculum adaptations and modifications, and also what is common and what is the difference between universal design and adaptations and modifications.

Conclusion. The necessity and the content of teachers' skills of didactic materials' adaptation and modification due to children's special educational needs were proved and worked out.

The perspectives of future scientific researches devoted this problem we see in working out special exercises devoted to developing teachers' skills of didactic materials' adaptation and modification due to children's special educational needs and which can be used in teaching any subject.

Key words: teachers' skills; adaptation; modification; differentiation; transformation; accommodation; didactic materials; children with special educational needs.

Одержано редакцією 18.09.2016
Прийнято до публікації 26.09.2016

УДК 378.1

КИР'ЯН Тетяна Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Черкаський медичний коледж, Україна

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ НОРМАТИВНА БАЗА ПЕРЕБУДОВИ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ

Анотація. Подано загальний системний огляд загальноосвітньої нормативної бази перебудови вищої медичної освіти в Україні на початку ХХІ сторіччя, виявлено важливі для освітнього процесу в медичних ВНЗ її особливості. З цією метою проаналізовано міжнародні документи, які стосуються Болонського процесу, нормативні акти державних органів України, зокрема, закони про вищу освіту 2002 та 2014 років, а також документи Міністерства освіти і науки. Подані документи відображують основні тенденції в перебудові навчального процесу в медичних ВНЗ України на початку ХХІ століття. Йдеться про застосування в освітньому процесі принципів Європейського освітнього простору, а також про збільшення обсягу важливих для медичних ВНЗ питань, що регулюються загальноосвітніми нормативними документами.

Ключові слова: вища медична освіта України; перебудова вищої освіти; нормативні документи; Болонський процес; європейська інтеграція; закони про вищу освіту; вищі навчальні заклади.

Постановка проблеми. Осягнення змісту, сенсу і напрямку освітнього процесу в сучасній медичній освіті України потребує повного, різнобічного і системного уявлення про його нормативну базу. Освітня діяльність узагалі попри значну творчу